

تدوین چارچوبی جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در معماری شهرک‌های صنعتی نواحی روستایی تهران

چکیده

یکی از مهم‌ترین ویژگی‌های فضا، ایجاد فرصت‌های لازم در جهت تعاملات اجتماعی است. هنگامی که مردم با سایر افراد جامعه در تعامل هستند، رابطه قوی‌تری با مکان و جامعه خود احساس می‌کنند. این تعامل نه تنها بر روحیات اجتماعی آن‌ها تأثیرگذار است بلکه موجب رشد و پیشرفت اقتصادی اجتماعات حاضر در آن فضاها می‌گردد. امروزه به فراخور شرایط اقتصادی و اجتماعی، فضاهای متفاوتی در راستای سکونت انسانی شکل گرفته است که شهرک‌های کارگری- صنعتی یکی از این مکانهاست. با توجه به تازگی و شاخصه‌های خاص این سبک از معماری، چگونگی تعاملات اجتماعی در آن‌ها یک مسئله است. در نواحی روستایی اطراف تهران نیز چنین شهرک‌هایی وجود دارد. این پژوهش بر آن است تا از طریق روش توصیفی - تحلیلی و با تکیه بر رویکردهای کمی و کیفی به بررسی وضعیت تعامل اجتماعی در شهرک‌های صنعتی اطراف تهران بپردازد و چگونگی ارتقای فضای تعامل در آن‌ها را بررسی کند. به همین جهت دو شهرک صنعتی «عباس‌آباد» و «پیشوا» از میان شهرک‌های صنعتی استان تهران انتخاب شدند. نمونه مورد مطالعه، قرار گرفت و پرسشنامه خبره براساس مدل ال ساعتی، تدوین و به متخصصان ارائه شد. یافته‌های پژوهش حاکی از این است که افزایش کیفیت فضاهای عمومی شهرک‌ها، طراحی مناسب به ویژه مسیرهای رفت و آمد کارکنان و کارمندان، وجود فعالیت‌های گردهمایی، فضاهای کانونی جهت تجمع مانند زمین بازی و یا غذاخوری‌ها، امکان حضور افراد در فضا و لحظاتی کنار هم بودن و ایجاد تجربه‌هایی مشترک را در شهرک‌های صنعتی چند برابر می‌کند و موجب ارتقا تعاملات اجتماعی و فرهنگی در شهرک‌های صنعتی می‌شود.

اهداف پژوهش

۱. بررسی و تبیین چگونگی ارتقای تعاملات اجتماعی از طریق طراحی و بهسازی فضاهای عمومی در معماری شهرک‌های صنعتی.
۲. ارائه چارچوبی جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در معماری شهرک‌های صنعتی نواحی روستایی تهران.

سؤالات پژوهش

۱. برای ارتقای تعاملات اجتماعی در شهرک‌های صنعتی چه راه‌کارهایی وجود دارد؟
 ۲. چه اقداماتی می‌توان برای ارتقای تعامل اجتماعی در فضای شهرک‌های صنعتی نواحی روستایی تهران انجام داد؟
- واژگان کلیدی: تعاملات اجتماعی، فضای کالبدی، شهرک صنعتی، نواحی روستای تهران.

مقدمه

در عصر حاضر حیات روستایی در مناطق مختلف جهان رکود نسبی را تجربه می‌کند. چشم‌انداز روستا و بخش کشاورزی که انطباق بیشتری با روحیات جمعیت روستایی دارد، زمینه‌های برتری خود را به نفع بخش‌های خدمات و صنعت از دست داده است. سهم بخش کشاورزی در تولید ناخالص داخلی جهان از ۳۶٫۴ درصد در سال ۱۹۸۲ به ۱۸٫۵ درصد در سال ۲۰۰۶ به طور مداوم کاهش یافته است. ایجاد شهرک‌های صنعتی در نواحی روستایی می‌تواند در تعدیل مشکلات و تأمین اشتغال و درآمد برای روستاییان بدون عوامل تولید بسیار مؤثر باشد. در حال حاضر تأمین اشتغال در نواحی روستایی از طریق بخش کشاورزی به دلیل کمبود عوامل تولید آب و خاک با مشکل روبرو است و این کمبود عامل مهاجرت‌های بی‌رویه از مناطق روستایی گردیده است. این در حالیست که توجه به توان روستایی صنایع، برای کارآیی محیط روستا بسیار مؤثر است. پس می‌توان گفت توسعه شهرک‌های صنعتی یک نیاز ضروری است. گستردگی فعالیت‌های این صنعت جدید جهانی در سه قلمرو اقتصادی، اجتماعی و اکولوژیکی قابل تأمل است. شهرک‌های صنعتی می‌توانند آغا گر مسیرهای توسعه باشند. شهرک‌های صنعتی نیز از جمله مراکزی است که افراد زیادی را به دلایل اقتصادی در خود جای می‌دهد، اما این شهرک‌ها فاقد زمینه‌های مناسب برای تعاملات اجتماعی و فرهنگی بین ساکنان و کارکنان هستند و به انسان تنها به عنوان بخشی از حلقه تولید نگاه می‌شود. در واقع، در شکل‌گیری تعاملات، دو بُعد وجود دارد. یکی تأثیری است که فضا بر مردم و دیگری تأثیری است که مردم بر مردم بر امکان شکل‌گیری تعاملات می‌گذارند. به طور کلی، فعالیت‌های انسانی، فعالیت‌های اجتماعی و اختیاری، در کیفیت-بخشی به فضاها بسیار مؤثرند. فعالیت‌های ضروری، تحت هر شرایط و بدون توجه به کیفیت‌های محیط کالبدی رخ می‌دهد؛ زیرا، مردم ناچار به انجام آن‌ها هستند. از طرفی، فعالیت‌های اختیاری (اوقات فراغت)، به هنگام وجود شرایط اقلیمی، جذابیت و دعوت‌کنندگی محیط پیرامون به وقوع می‌پیوندند. دسته سوم، فعالیت‌ها یعنی فعالیت‌های اجتماعی، زمانی اتفاق می‌افتد که مردم در فضاهای همسانی تردد کنند. بین شکل‌گیری تعاملات اجتماعی و معماری فضای شهرک صنعتی رابطه معناداری وجود دارد. با توجه به نقش پررنگ تعاملات اجتماعی در رشد اقتصادی و فرهنگی جوامع، این سوال به وجود می‌آید که این امر در شهرک‌های صنعتی چگونه است؟ در مناطق روستایی تهران نیز شهرک‌های روستایی وجود دارد که بررسی مسئله تعاملات اجتماعی در دست‌یابی به الگویی جهت بهبود تعاملات اجتماعی با تکیه بر معماری مؤثر خواهد بود.

درباره موضوع پژوهش حاضر تاکنون اثر مستقلی به رشته تحریر در نیامده است. مقتدر، اعتصام و متین (۱۳۹۸) در پژوهش خود تحت عنوان «تدوین چارچوبی جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در معماری شهرک‌های صنعتی نواحی روستایی» به این نتیجه دست یافته‌اند که هر چه فضاهای کالبدی شهرک‌های صنعتی از کیفیت بیشتر و بالاتری برخوردار باشد، زمینه برای انجام تعاملات اجتماعی، در پی انجام فعالیت‌های جمعی از قبیل دیدار، گپ و گفتگو، بازی، ورزش و غیره بیشتر فراهم می‌شود (مقتدر، اعتصام، متین، ۱۳۹۸: ۲۰). همچنین ایزدی و محمدی (۱۳۹۴) نیز در تحقیق خود تحت عنوان «شناسایی و ارزیابی شاخص‌های کیفیتی فضاهای فرهنگی- اجتماعی» نشان داده‌اند که از

میان چهار عامل (کالبدی، اجتماعی، اقتصادی و محیطی)، عامل کالبدی ۶۵/۴۴ درصد از واریانس را به خود اختصاص داده است که نشان‌دهنده اهمیت و ارزش این عامل در معماری فضا می‌باشد. این عامل با متغیرهایی همچون نوع، سازگاری، مقیاس انسانی، خوانایی-یکپارچگی، ایمنی، زیبایی و سرزندگی و دسترسی، دارای همبستگی مثبت و بالایی است. عوامل اجتماعی که شامل عدالت، وضعیت اجتماعی-جمعیتی، هویت، مشارکت، احساس تعلق، امنیت، اوقات فراغت و کارایی می‌شود، تنها ۱۲/۳۳ واریانس را به دست آورده است (ایزدی و محمدی، ۱۳۹۴: ۳۰). سوزان کروهرست لنارد و هنری لنارد^۱ (۱۹۹۸) در مقاله «طراحی فضاهای شهری و زندگی اجتماعی» با استفاده از نظریه طراحی سنتی فضای شهری و تحلیل فضاهای شهری موفق در اروپا، توانسته اند اصولی را در مورد طراحی شهری که ارتقاءدهنده رفاه و زندگی اجتماعی است، استنتاج نمایند. تبریزی و همکاران (۱۳۹۳) در مقاله «اثرات طراحی فضاهای شهری و معماری جمع‌گرا بر تعاملات و ارتباطات اجتماعی»، وجود فضاهای جمعی از جمله فضاهای سبز، فضای ورزش، فضای بازی کودکان، کاربری‌های تجاری، لابی، پیاده رو، و همچنین نحوه طراحی با در نظر گرفتن فضاهای عمومی و نیمه عمومی را سبب افزایش تعاملات اجتماعی در شهرها، محله‌ها و مجتمع‌های مسکونی می‌دانند (تبریزی و دیگران، ۱۳۹۳: ۲۵۷).

از آن جا که این پژوهش، قصد بررسی طراحی چارچوب و مدلی جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در شهرک‌های صنعتی داشته است، بنابراین یکی از روش‌های کیفی را به عنوان روش پژوهش برگزید و به همین جهت دو شهرک صنعتی «عباس‌آباد» و «پیشوا» از میان شهرک‌های صنعتی استان تهران انتخاب شدند و چون نیاز به بررسی شاخص‌ها و مؤلفه‌های مرتبط با معماری و تعاملات اجتماعی در شهرک‌های صنعتی بود، خبرگان و متخصصان در زمینه معماری به همراه تنی از مدیران و کارشناسان در دو شهرک مورد نظر، نمونه موردی این مطالعه قرار گرفتند و پرسشنامه خبره براساس مدل ال ساعتی، تدوین و به متخصصان ارائه شد. به منظور اندازه‌گیری وزن‌دهی به شاخص‌های مؤثر در معماری شهرک صنعتی در جهت ارتقای تعاملات اجتماعی فرهنگی استفاده شد. در آن با دادن ضریب ۱ تا ۹ به شرح (۱) اهمیت یکسان، ۳ اهمیت اندکی بیشتر، ۵ اهمیت بیشتر، ۷ اهمیت خیلی بیشتر، ۹ اهمیت مطلق) انجام شده است. برای تجزیه و تحلیل داده‌ها از دو روش تحلیل سلسله مراتبی و تحلیل عامل اکتشافی و برای پرسش‌نامه دوم از روش همبستگی در نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

نتیجه‌گیری

پس از بررسی‌های که به عمل آمده در دو شهرک صنعتی پیشوا و عباس‌آباد، به‌ویژه ساکنان شاغل در شهرک‌های صنعتی پیشوا از کمترین امکانات، در رابطه با سالن‌های بازی، ورزشی، تفریحی، رستوران و چایخانه/قهوه‌خانه‌ها برخوردار هستند. در حالی که، فضایی پایدار و موفق است که به تمامی نیازهای جسمی، اجتماعی و معنوی کارکنان و ساکنان آن فضا پاسخی مناسب داده شود. افراد در شهرک‌های صنعتی حضور می‌یابند تا به تأمین معاش خود و خانواده بپردازند. اما، یک فرد به تنهایی و در انزوا در جهان زیست نمی‌کند؛ بلکه، نیاز به برقراری ارتباط و تعامل با هم‌نوعان،

^۱ Suzanne Crowhurst Lennard & Henry Lennard

بازی و تفریح و مانند آن‌ها، و حتی لحظه‌هایی برای تعمق و تفکر نیاز دارد تا از این رهگذر به کمال مطلوب خود دست یابد. بدین‌گونه، هرچه در طراحی و بهسازی به ویژه فضاهای کالبدی و کارکردی توجه بیشتری اعمال شود و فضاهای عمومی شهرک‌های صنعتی از کیفیت بیشتر و بالاتری برخوردار باشد، زمینه برای انجام تعاملات اجتماعی، در پی انجام فعالیت‌های جمعی از قبیل دیدار، گپ و گفتگو، بازی، ورزش و غیره بیشتر فراهم می‌شود. بدین‌گونه، فضاهای تعامل‌پذیر در شهرک‌های صنعتی، مانند چایخانه، ایستگاه ورزشی، مسجد و ... در نتیجه فعالیت‌های اجباری و انتخابی، ضمن تبدیل شدن به مکان، واجد ویژگی سرزندگی و حیات مدنی نیز می‌شود. و بدین شکل می‌توان از طریق طراحی و بهسازی فضاهای عمومی شهرک‌های صنعتی به ارتقا تعاملات اجتماعی و فرهنگی کمک نمود. بنابراین، افزایش کیفیت فضاهای عمومی شهرک‌ها و طراحی مناسب به ویژه مسیرهای رفت و آمد کارکنان و کارمندان و همچنین وجود فعالیت‌های گردهمایی و یا فضاهای کانونی جهت تجمع مانند زمین بازی و یا غذاخوری‌ها، امکان حضور افراد در فضا و لحظاتی کنار هم بودن و ایجاد تجربه‌هایی مشترک را در شهرک‌های صنعتی چند برابر می‌نماید و موجب ارتقا تعاملات اجتماعی و فرهنگی در این شهرک‌ها می‌شود.

منابع و مآخذ

- ایزدی، ملیحه؛ محمدی، جمال (۱۳۹۴)، «شناسایی و ارزیابی شاخص‌های کیفیتی فضاهای فرهنگی - اجتماعی (مطالعه موردی: کلان شهر اصفهان)»، مطالعات برنامه‌ریزی شهری، شماره ۱۲، صص ۱۱-۳۳.
- تبریزی، امید؛ مختاباد امریی، سید مصطفی، فیضی، محسن (۱۳۹۳)، «اثرات طراحی فضاهای شهری و معماری جمع‌گرا بر تعاملات و ارتباطات اجتماعی»، مدیریت شهری، شماره ۳۷، صص ۲۵۷-۲۷۱.
- دانش‌پور، سید عبدالهادی، چرخچیان، مریم (۱۳۸۶)، «فضاهای عمومی و عوامل مؤثر بر حیات جمعی»، باغ نظر، شماره ۷، صص ۱۹-۲۸.
- دیودور، سیسیلی (۱۳۸۴)، ایران و شرق باستان در کتابخانه تاریخی، ترجمه حمید بیکس و اسماعیل سنگاری، تهران: انتشارات جامی.
- رجبی، پرویز (۱۳۸۲)، هزاره‌های گمشده، ج ۱، تهران: انتشارات توس.
- رحیمی‌نژاد، فرزاد، تیموریان، محمد، پیرمحمدی، محمد (۱۳۹۵)، «بررسی نقش عناصر تجمع‌پذیر در تعاملات اجتماعی محله‌های سنتی»، شباک، شماره ۱۱/۴ و ۱۲/۴، صص ۱۹۵-۲۰۱.
- طهماسبی، ارسلان، بهزادفر، مصطفی (۱۳۹۲)، شناسایی و ارزیابی مؤلفه‌های تأثیرگذار بر تعاملات اجتماعی. باغ نظر، شماره ۲۵، صص ۱۷-۲۸.
- قلمبر دزفولی، مریم، نقی‌زاده، محمد (۱۳۹۳)، «طراحی فضای شهری به منظور ارتقا تعاملات اجتماعی»، هویت شهر، شماره ۱۷، صص ۱۵-۲۴.
- لنارد، کروهرست سوزان؛ و لنارد، هنری (۱۳۷۷)، «طراحی فضاهای شهری و زندگی اجتماعی»، ترجمه رسول مجتبی - پور، معماری و شهرسازی، شماره ۴۴ و ۴۵: ۸۱-۹۰.

لنگ، جان (۱۳۸۱)، آفرینش نظریه معماری: نقش علوم رفتاری در طراحی محیط، ترجمه‌ی علیرضا عینی‌فر، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.

لینچ، کوین (۱۳۸۱)، تئوری شکل شهر، ترجمه سید حسین بحرینی، چاپ دوم، تهران: انتشارات دانشگاه تهران.
مقتدر، بهرام؛ اعتصام، ایرج؛ متین، مهرداد (۱۳۹۸)، تدوین چارچوبی جهت ارتقای تعاملات اجتماعی در معماری شهرک‌های صنعتی نواحی روستایی، در دست چاپ.

Cameron, George. (1961). Persepolis treasury tablets. Chicago: the University of Chicago.

Car, Stephen; Francis, Mark; Rivilin, Leanne; Stone, Andrew. (1992). Public Space. Massachusetts: Cambridge university press.

Carr, S., Frances, M., Rivlin, L. G., & Stone, A. M. (1992), Public Spac. Cambridge University press, New York.

Garrison, Mark. Root, Margaret Cool. (2002). Seal impression on the Persepolis fortification tablets, volume I: images of Heroic encounter, Oriental institute publication 117. Chicago: the university of Chicago press.

Gehl, J. (1987), Life between buildings: using public space. Van Nostrand Reinhold, New York.

Hallok, Richard. (1969). Persepolis fortification tablets. Chicago: the university of Chicago oriental institute publications.

Imanpour, Mohammad Taghi. (2004). The Construction of Apadana of Persepolis and Susa: which one was built first?. Proceedings of the First National Congress on Iranian Studies 17-20 June 2002: 1-9.

Kent, Roland. (1961). Old Persian: grammar, texts, lexicon. New Haven: American oriental society.

Lefebvre, Henri. (1993), The Production of Space, translated by Donald Nicholson Smith, Oxford University Press, Oxford.

Loftland, Lyn. (1998). The public realm. New York: Walter de Gruyter.

Rapoport, A. (1984). Culture and the urban order, in Agnew John Mercer and David Sopher (Eds.), the city in cultural context, Boston: Allen and Unwin.

Wekerle, G., Whitman, C. (1995). Safe Cities: Guidelines for Planning, Design and Management. New York: Van Nostrand Reinhold.

Whyte, W, H. (1980), The social life of small urban spaces. Tuxedo, Printers II Inc, Maryland.